

PALETA AKORADA KAO VIZUELNO POMAGALO U NASTAVI HARMONIJE

Tihomir Petrović

profesor u penziji
Muzička škola „Vatroslava Lisinskog“ u Zagrebu
tipizag@gmail.com

Primljeno / Received 03. 09. 2024.
Prihvaćeno / Accepted 22. 11. 2024.

Sažetak: U ovom tekstu razmotren je način formiranja palete akorada, kao i neki od načina njene primene u nastavnom procesu. Konstituisano na osnovu višedecenijskog nastavnog iskustva, ovo vizuelno pomagalo je namenjeno jasnijem predočavanju odnosa između različitih harmonija, u skladu s njihovim stupnjevima i funkcijama u okviru tonaliteta. Cilj je da se prenesu iskustva iz prakse i uoči potencijal primene ovog pomoćnog nastavnog sredstva, koje može doprineti uspešnijem savladavanju predmeta Harmonija.

Ključne reči: kvintni krug, lestvica, enharmonija, paleta akorada, paralelni akord, kontra-akord.

Abstract: This text examines the method of forming a chord palette, as well as some ways it can be applied in the teaching process. Based on decades of teaching experience, this visual aid is designed to provide a clearer understanding of the relationships between different harmonies, aligned with their degrees and functions within a key. The goal is to share practical experiences and highlight the potential for utilizing this teaching tool, which can contribute to more effective mastery of the subject of Harmony.

Keywords: circle of fifths, scale, enharmony, chord palette, parallel chord, counter-chord.

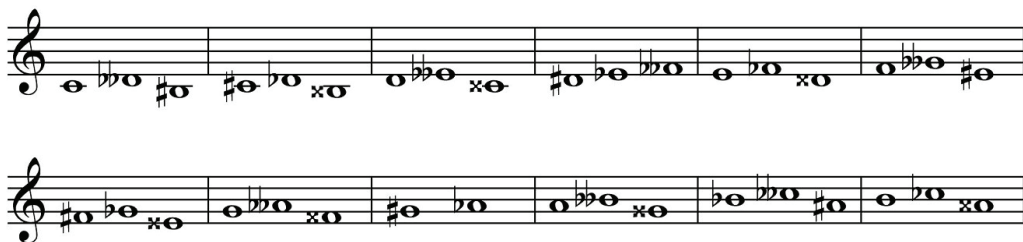
Uvod

Jedan od problema s kojim se najčešće suočavaju učenici u procesu nastave je usvajanje različitih harmonijskih obrazaca, „izbor harmonija“. Pomoć u tom „izboru“ mogla bi biti paleta akorada. To je alat koji omogućava vizuelni pregled nad akordima, radi razmatranja njihovih međusobnih odnosa. Njenom primenom se postiže razumevanje harmonijske građe i uspostavljanje osećaja bliskosti sa željenom vrstom muzike i određenim delima, pri čemu će učenici, uočavajući redosled

akorda s pokazivanjem na paleti (uz slušanje muzike), biti u stanju i sami da osmišljavaju harmonske progresije. Paleta akorda izvodi se iz kvintnog kruga lestvica.

Kvintni krug

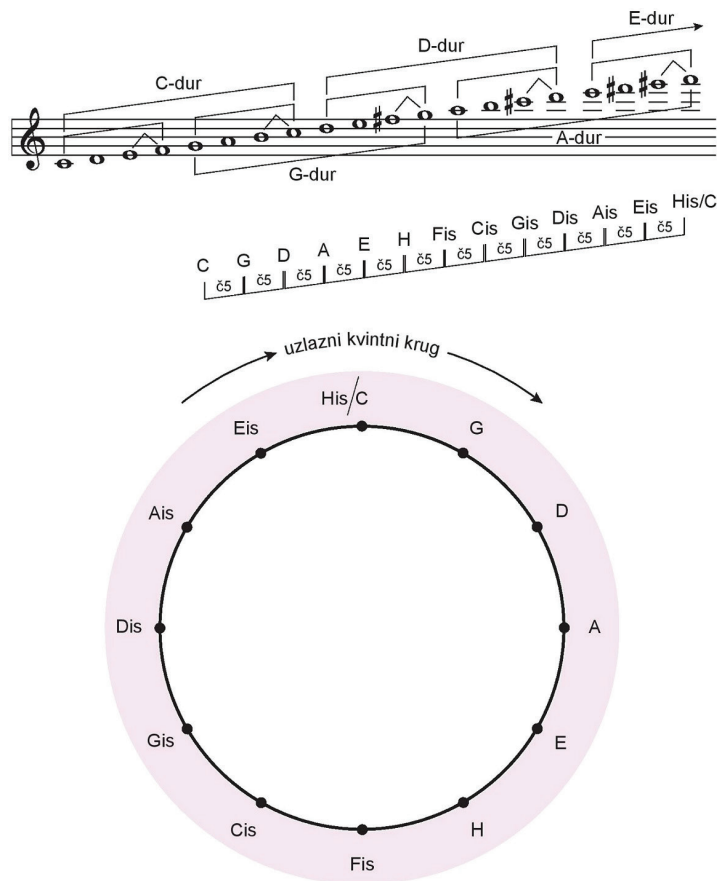
U temperovanom tonskom sistemu postoji dvanaest različitih tonskih visina unutar intervala čiste oktave. Svaka od njih se može različito zapisati, uz upotrebu jednostrukih i dvostrukih predznaka. Tako je ton C enharmonski jednak tonovima His i Deses, pri čemu njihov položaj (pripadnost određenoj oktavi tonskog sistema) nije bitan. Na slici 1 navedeni su enharmonski ekvivalenti onom tonu koji je izložen na početku takta.

Slika 1 – Enharmonski ekvivalenti tonova

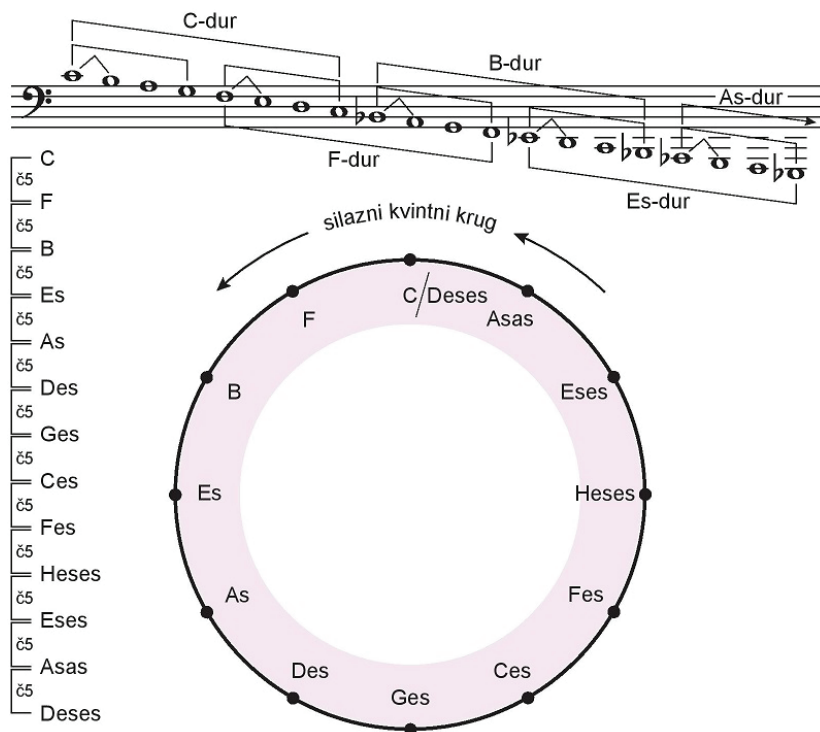
Na svakoj od dvanaest različitih tonskih visina, može se izgraditi durska lestvica. Njihovo upoznavanje počinje od, za učenike najjednostavnije, C dur lestvice, prema složenijima, pri čemu se poštuje pravilo „najveće srodnosti“. Ono se ispoljava u brojnosti istih tonova i zajedničkom tetrahordu dve durske lestvice. Tim načinom mogu nastati dva niza lestvica.

U prvom od tih dvaju nizova, najrodnija durska lestvica započinje za čistu kvintu uzlazno od tonike polazne lestvice, dakle, na njenoj dominantni. Gornji tetrahord polazne postaje donji tetrahord nove lestvice. Pritom, svaka od njih u tom nizu ima jednu povisilicu više i razlikuje se samo po jednom tonu. Nakon dvanaest različitih lestvica, s početnim tonovima C, G, D, A, E, H, Fis, Cis, Gis, Dis, Ais, Eis, trinaesta (His dur) je enharmonski jednaka s početnim C durom. Stoga se taj niz može prikazati na kružnici, pri čemu će se lestvice nizati udesno, u smeru kretanja kazaljki na satu. S obzirom na to da svaka nova lestvica počinje za čistu kvintu uzlazno od prethodne, takav prikaz se zove uzlazni kvintni krug (slika 2).

Slika 2 – Uzlazni kvintni krug

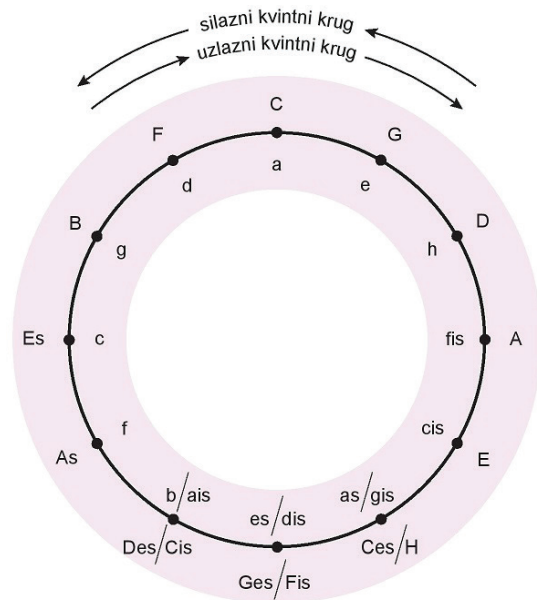
U drugom od dvaju nizova durskih lestvica, oformljenih prema navedenom pravilu „najveće srodnosti“, počinje se za čistu kvintu silazno od tonike polazne lestvice, dakle, na njoj subdominanti. Donji tetrahord polazne durske postaje gornji tetrahord sledeće, polaznoj najrodnije lestvice. Svaka lestvica u nizu ima jednu snizilicu više od prethodne i samo se jednim tonom razlikuje od nje. Na svakoj od dvanaest različitih tonskih visina, početni tonovi lestvica su: C, F, B, Es, As, Des, Ges, Ces, Fes, Heses, Eses, Asas. Trinaesta (Deses dur) opet je enharmonski jednaka s početnim C durom. Stoga se i taj niz može prikazati na kružnici, pri čemu će se lestvice nizati ulevo, suprotno od smera kretanja kazaljki na satu. Svaka nova lestvica počinje za čistu kvintu niže od prethodne, pa se takav niz zove silazni kvintni krug (slika 3).

Slika 3 – Silazni kvintni krug

Uzlazni i silazni kvintni krug enharmonski su ekvivalentni. Lestvice na svakoj tački kruga na slici 4 imaju različiti naziv i zapisivanje; jedna je s povišlicama, druga sa snizilicama, pri čemu jednako zvuče. Za zapis durske lestvice, na pojedinoj tonskoj visini u praksi se bira jednostavnija varijanta, osim u posebnim slučajevima. Stoga, ostaje samo jedan kvintni krug, iz kojeg izostaju lestvice s dvostruko povišenim i dvostruko sniženim tonovima. U tom krugu svoje mesto ima petnaest durskih lestvica, jer se na tri tonske visine nalaze obe enharmonski identične varijante lestvice, tj. one sa snizilicama i povišlicama (slika 5).

Na temelju zajedničkih tonova, svakoj durskoj lestvici pridružuje se paralelna molska, čime nastaje kvintni krug durskih i molskih lestvica (slika 6).

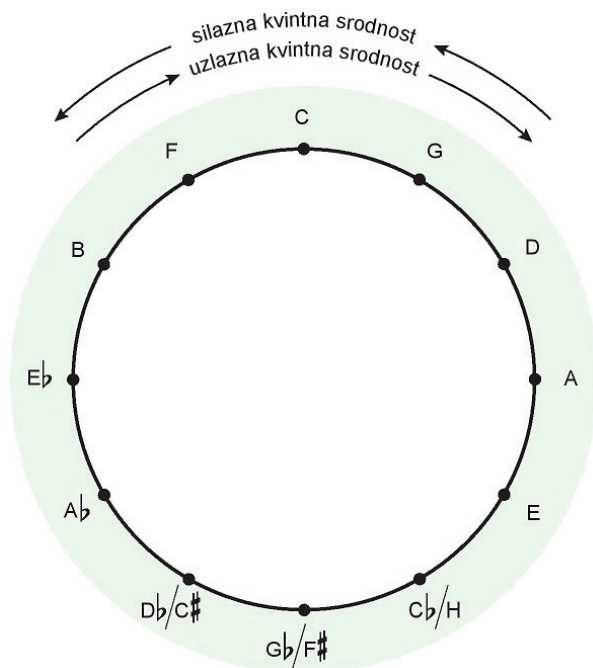
Slika 6 – Kvintni krug durskih i molskih lestvica

Paleta akorada

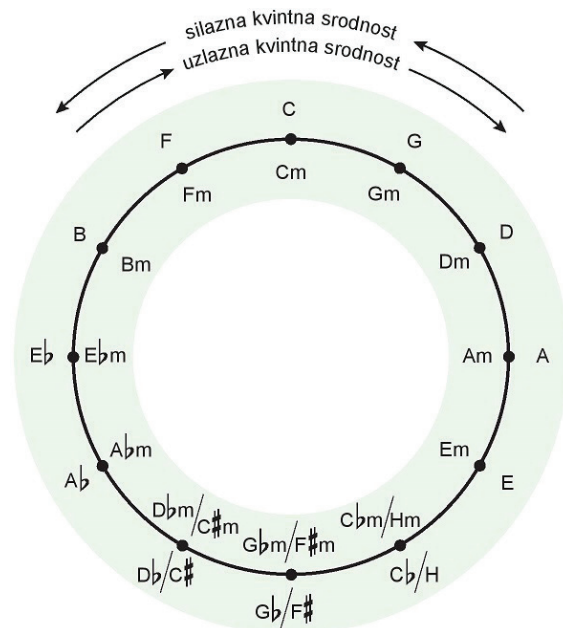
Srodnost između C dura i G dura može se proširiti na C dur i G dur kvintakord, kao tonične kvintakorde tih dveju lestvica. Isto se može utvrditi i za kvintakorde C dur i F dur. Uz to, kvintakordi G dur i F dur, koji su najrodniji C duru, sastavni su deo C dura kao kvintakordi njegovih glavnih stupnjeva (G dur kao dominantni, F dur kao subdominantni). Stoga, ako zamenimo oznake durskih lestvica u kvintnom krugu s uobičajenim oznakama durskih kvintakorada, kvintni krug durskih lestvica postaje „paleta akorada“ nanizanih prema najvećoj srodnosti (slika 7).

Lestvice na istoj tački kvintnog kruga su durske i paralelne molske, jer su građene od istih tonova i povezane istom armaturom – predznacima (slika 6). Tako, uz C dur ide paralelna a mol lestvica itd. Raznovrsni akordi mogu se upoređivati i povezati putem osnovnog tona, pa se uz svaki durski, na istu tačku palete može smestiti i molski akord s istim osnovnim tonom. Dakle, uz C dur ide c mol itd. (slika 8).

C dur akord na vrhu slike 8 može se uzeti za kvintakord na prvom stupnju C dur lestvice, pa se umesto slova „C“ može napisati rimski broj „I“. U odnosu na njega, akordi na ostalim tačkama kruga mogu se označiti kao stupnjevi unutar iste lestvice. Tako se umesto „G“ može napisati „V“, umesto „F“ – „IV“, umesto „D“ – „II“, umesto „B“ – „VII“ itd.

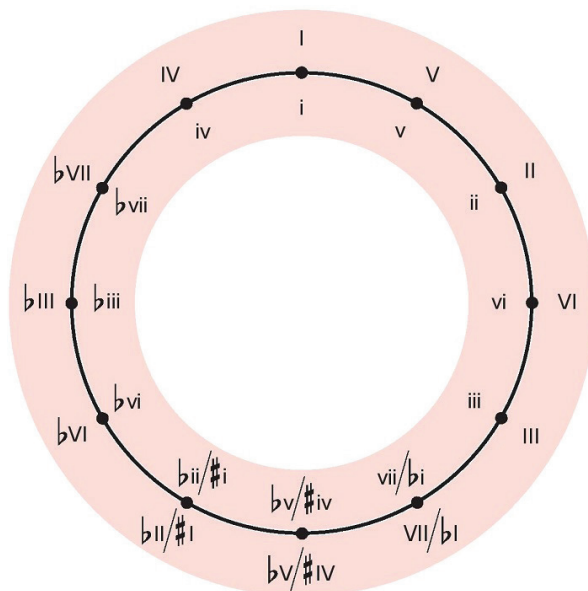

Slika 7 – Paleta akorada durskih kvintakorada

Slika 8 – Akordi povezani putem istog osnovnog tona

Pri navođenju lestvica uobičajeno je da se durske pišu velikim, a molske malim slovima abecede. U skladu s tim, rimskim brojevima sa spoljašnje strane palete akorada biće označeni durski, a malim slovima u ulozi rimskih brojeva s unutrašnje strane stajace molski akordi. Tako će, na mestu c mol akorda označenog „Cm“ pisati „i“, umesto f mol akorda označenog „Fm“ pisati „iv“ i slično (slika 9).

Slika 9 – Paleta akorada sa oznakama u vidu rimskih brojeva

Slovni nazivi akorda

Nazivi glavnih stupnjeva lestvice mogu se preneti na akorde izgrađene na tim stupnjevima. Velikim slovima označavaju se durski glavni kvintakordi, a malim molski. Dakle: T – durski tonični kvintakord, t – molski tonični kvintakord, S – durski subdominantni kvintakord, s – molski subdominantni kvintakord, D – durski dominantni kvintakord, d – molski dominantni kvintakord.

Povezanost akorada može se posmatrati kroz kvintni krug lestvica (slika 6), što je, u grafičkom smislu, moguće prezentovati kroz paletu akorada (slika 7). No, povezanost između akorada može se posmatrati i prema njihovoj međusobnoj zvučnoj sličnosti, koja proizlazi iz zajedničkih tonova. Na tome se temelji srodnost glavnih i pojedinih sporednih kvintakorada. Sa svakim kvintakordom glavnog stupnja mogu se tako povezati dva sporedna kvintakorda. Jedan leži za tercu iznad, a drugi za tercu ispod glavnog kvintakorda, pa je reč o terčnoj srodnosti. Ta će dva sporedna kvintakorda svoj naziv dobiti prema odnosu s glavnim kvintakordom kojem su terčno srodni.

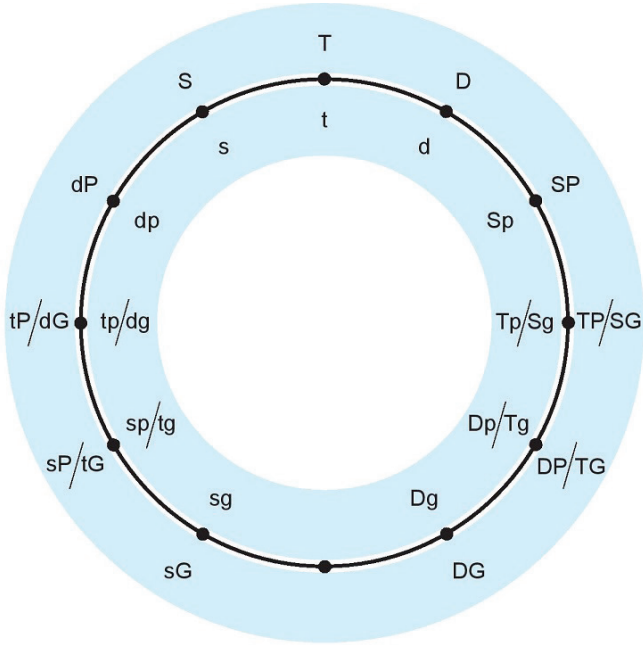
Sporedni kvintakord udaljen za malu tercu od glavnog kvintakorda, u odnosu na njega je paralelan akord. Takvu vezu u C duru ostvaruju npr. C dur i a mol kvintakord, koji naziv paralelnog akorda zaslužuje u skladu sa činjenicom da su C dur i a mol paralelne lestvice. Dakle, C dur kvintakordu, koji je na paleti akorada označen rimskim brojem „I“, paralelan je molski akord označen sa „vi“. Slovna oznaka tog akorda biće malo slovo (jer je molski akord) „p“ uz veliko slovo „T“, kojim je označen durski tonični akord. Tako se na paletu akorada umesto „vi“ može staviti slovna oznaka Tp. U skladu s tim, subdominantnom akordu (S) označenom „IV“ paralelan je akord obeležen kao „ii“, pa se na njegovom mestu može napisati slovna oznaka Sp. Dominantnom akordu (D) označenom „V“ paralelan je akord „iii“, koji se može obeležiti sa Dp.

Kvintakordu c mola paralelan je Es dur akord, jer su c mol i Es dur paralelne lestvice i slično. Tako nastaju parovi akorda: i (t) – $\bar{\text{III}}$ (tP), iv (s) – $\bar{\text{VI}}$ (sP), v (d) – $\bar{\text{VII}}$ (dP).

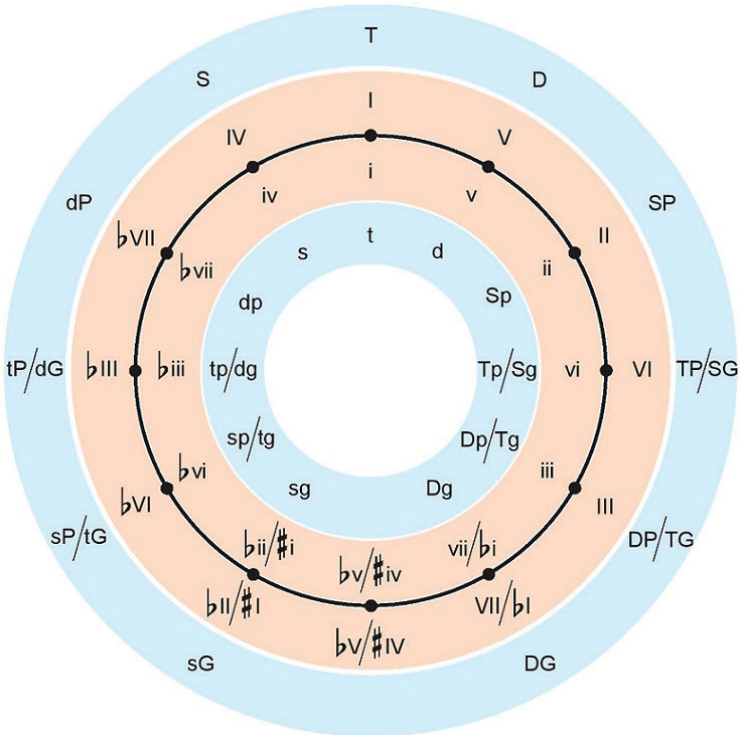
Drugi od dvaju sporednih kvintakorada srodan glavnom udaljen je od njega za veliku tercu. Takvu vrstu srodnosti izražavaju parovi akorda: C – Em (I – iii), F – Am (IV – vi), G – Hm (V – vii), odnosno Cm – A $\bar{\text{}}$ (i – $\bar{\text{VI}}$), Fm – D $\bar{\text{}}$ (iv – $\bar{\text{II}}$), Gm – B (v – $\bar{\text{VII}}$). Taj se sporedni kvintakord može nazvati kontra-akordom (hrv. *protvakord*), jer leži nasuprot paralelnog. Uobičajeno je da se molska lestvica interpretira za tercu silazno od durske sa kojom je paralelna. Stoga, ako zamislimo akord označen „vi“ za tercu ispod „I“, tada bi „iii“ bio za tercu iznad „I“, dakle nasuprot paralelnog akorda. Kontra-akord se označava slovom „G“ (nem. *gegen* – kontra, nasuprot i *Gegenklang* – kontra-zvuk, tj. kontra ili suprotan akord, dakle kontra-akord). Tako je Tg oznaka za molski kontra-akord durskom toničnom akordu ili tonični molski kontra-akord (iii), dP je durski akord paralelan molskom dominantnom akordu ($\bar{\text{VII}}$) itd.

Pojedini akordi sporednih stupnjeva na osnovu prethodno opisane terčne srodnosti, mogu se povezati s dva različita glavna stupnja, pa će i oznake uz njih biti dvostruke. Tako će uz molski kvintakord šestog stupnja (vi) pisati Tp/Sg, jer je taj akord molski akord paralelan durskom toničnom akordu, molska paralela durske tonike (Tp), a istovremeno je i molski kontra-akord durskog subdominantnog akorda (Sg). Molski kvintakord trećeg stupnja (iii) je molska paralela durske dominante (Dp), a istovremeno i molski kontra-akord durske tonike (Tg) i slično (slika 10).

Ukoliko se spoje slike 9 i 10, nastaje potpuniji prikaz palete akorada. Uz već isticanu uzlaznu i silaznu kvintnu srodnost, koju izražavaju akordi na susednim tačkama kruga, sada se na paleti akorada lako uočava i terčna srodnost, koju izražavaju akordi s istim početnim slovom u oznaci (slika 11).

Slika 10 – Paleta akorada sa slovnim oznakama

Slika 11 – Paleta akorada sa kombinovanim oznakama

Oznake harmonskih funkcija

Funkcija glavnih stupnjeva u lestvici se prenosi i na akorde koji se grade na tim tonovima. Tako, kvintakord na tonici preuzima funkciju tonike i izražava toničnu harmonsku funkciju. Kvintakord na dominantu izražava dominantnu, a onaj na subdominanti izražava subdominantnu harmonsku funkciju. One nisu trajno svojstvo akorda, nego su izraz njegovog odnosa prema akordima s kojima je okružen i povezan u tonalnom muzičkom odlomku.

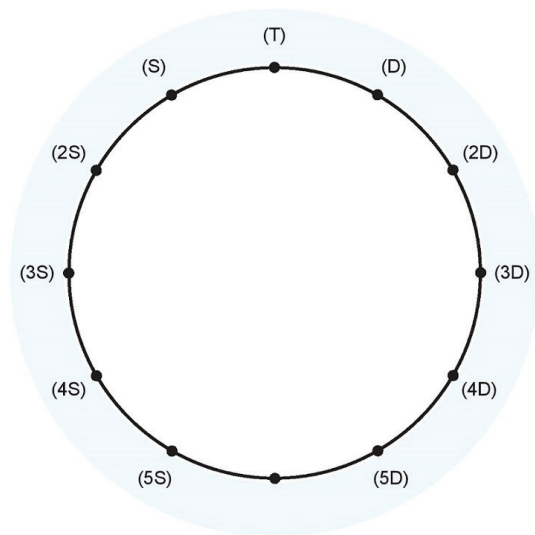
O harmonskim funkcijama se najčešće samo razgovara pri analizi, a često se i podrazumevaju uz pojedine akorde, pa se ni ne ističu pri njihovom označavanju. Radi bolje preglednosti analize i razumevanja učenja o harmoniji, funkcije se mogu označiti ovako: oznaka (T) – veliko slovo u zagradi, skraćenica je tonične harmonske funkcije, koju izražava tonični kvintakord (durski ili molski, dakle „T“ ili „t“), a mogu je izraziti i njima silazno i uzlazno dijatonski terčno srodni akordi (Tp, Tg, tP, tG), dakle svi koji počinju istim slovom, velikim ili malim. Oznaka dominantne funkcije je (D), subdominantne (S); moguće ih je s pojedinog glavnog preneti i na sve dijatonski terčno srodne akorde susednih stupnjeva.

Alterovani akordi mogu izraziti dominantnost ili subdominantnost prema nekom drugom akordu, različitom od toničnog. U tom slučaju, reč je o sekundarnoj dominantnosti ili subdominantnosti u odnosu na privremenu toniku. Privremena tonika je bilo koji od konsonantnih akorda u tonalitetu osim toničnog, koji je jedini prava ili primarna tonika (što se podrazumeva i ne ističe se).

Tako, npr. durski kvintakord drugog stupnja (II, SP) može izraziti dominantnu harmonsku funkciju prema akordu petog stupnja. Pri spoju s akordom petog stupnja biće, u skladu sa teorijom stupnjeva, označen kao V/V (peti stupanj od petog stupnja ili jednostavno peti od petog, dominantina dominantna), čime je njena dominantna harmonska funkcija sasvim jasno izražena. Slovnice oznake takve sekundarne dominantnosti mogu biti ove: (D/D), (D)D, D², 2D, a sve upućuju na dominantinu dominantu ili dvostruku dominantu (slika 12).

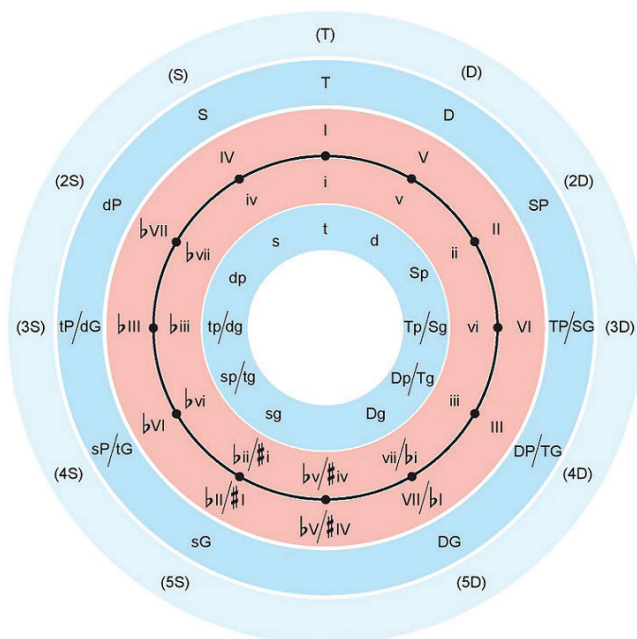
Durski akord šestog stupnja (VI, TP) može izraziti dominantnost prema akordu drugog stupnja, tj. može biti V/II ili V/ii, u zavisnosti od toga da li je akord drugog stupnja durski ili molski. Slovnice oznake za dominantu durskog akorda drugog stupnja bile bi (D/D/D) – dominantna dominantine dominante, D³, 3D, a za dominantu molskog drugog (D)Sp, i tome slično.

Akord sniženog sedmog stupnja ([˘]VII, dP) može izraziti subdominantnu harmonsku funkciju prema subdominanti, pa će u tom slučaju biti IV/IV (četvrti od četvrtog, subdominantina subdominantna). Slovnice oznake u tom slučaju biće (S/S), (S)S, S², 2S, što upućuje na subdominantu subdominante ili dvostruku subdominantu itd. (slika 12). Trebalo bi ponovo napomenuti da je harmonska funkcija pojedinog akorda rezultat njegovog odnosa s akordima u okruženju. Tako, taj isti akord ([˘]VII, dP), kada iza njega sledi akord sniženog trećeg stupnja ([˘]III, tP), ostvaruje funkciju njegove dominante, dakle V/[˘]III ili (D)tP.

Slika 12 – Sekundarna dominantnost i subdominantnost

Ako se spoje slike 11 i 12, nastaje slika 13, na kojoj je, uz oznake prema teoriji stupnjeva i nazive prema teoriji funkcija, dodata i harmonska funkcija za pojedine alterovane akorde, kao najčešća od mogućih funkcija koju ti akordi mogu izraziti u određenom muzičkom sadržaju (slika 13).

Slika 13 – Paleta akorada označenih prema teoriji stupnjeva i teoriji funkcija, sa dodatim oznakama za sekundarnu dominantnost i subdominantnost

Čemu služi paleta akorda?

Paleta akorda je alat koji omogućava vizuelni pregled harmonija, zarad razmatranja njihovih međusobnih odnosa. Pritom, trebalo bi posebno istaći da su akordi na susednim tačkama ove palete najrodniji, a srodnost opada porastom broja tačaka.

Pomeranjem sa bilo koje tačke kruga za jedno mesto udesno (ravnajući se prema središtu kruga), prikazuje se spoj akorada prema uzlaznoj kvintnoj srodnosti, a pomakom ulevo se prikazuje njihov spoj prema silaznoj kvintnoj srodnosti. Uzlazna i silazna kvintna srodnost akorada razlikuju se po kvalitetu. Razlog tome je sledeći: sedmi stupanj durske i harmonske molske lestvice naziva se vođicom, jer teži prema tonici. Spoj vođice i tonike doživljava se kao uzrok i posledica. Vođica je u sastavu dominantnog kvintakorda pa, kao što je vođica uzrok i prethodi tonici kao posledici, tako i dominantni kvintakord postaje uzrok nakon kojeg sledi tonični kvintakord kao posledica. Silazna kvintna srodnost time postaje uzor i najčvršća moguća veza između akorda, pa joj se daje prednost nad uzlaznom.

Akordi na drugoj tački od polazne razmaknuti su za dve kvinte (što sažeto daje v2), uzlazno ili silazno. Za te akorde najčešće kažemo da su nesrodni.

Akordi na trećoj tački od polazne udaljeni su za tri kvinte uzlazno (m3) ili silazno (m3) i tercno su srodni. Isto važi i za akorde na četvrtoj tački od polazne, uzlazno (v3) ili silazno (v3). Budući da srodnost između akorada opada kako raste razmak između tačaka, sledi zaključak da je povezanost akorada udaljenih za m3 veća.

Akordi na petoj tački od polazne udaljeni su za pet kvinta uzlazno ili silazno (m2) i po pravilu su alterovani u odnosu na tonalitet akorda na polaznoj tački, te se opet tumače kao nesrodni.

Akord na šestoj tački od polazne, udaljen je za šest kvinta uzlazno (p4), enharmonski je ekvivalentan akordu koji je od polaznog udaljen za šest kvinta silazno (um5). Reč je, dakle, o akordu koji je dijametralno suprotan polaznom, a udaljenost između njih je najveća moguća. Polazni i od njega dijametralno suprotan akord nazivaju se polarnim akordima.

Razumevanje odnosa između akorada i poimanje harmonskih funkcija najbolje je opisano sledećim rečima: „Harmonska funkcija deluje u odnosu na tok vremena u prvom redu unapred, dakle onako kako muzika teče, ali ponekad i unazad. Harmonska funkcija je kategorija koje postajemo svesni tek pod uslovom da istovremeno doživljavamo, prisećamo se i očekujemo“ (Amon 2005, 268).

Slušanje dela uz paralelno praćenje akorada na paleti omogućava ranije spomenutu istovremenost sadašnjosti, prošlosti i budućnosti. Uz upiranje pogleda na aktuelan akord, u svesti je prisutan i onaj prethodno napušten, a pozicija aktuelnog akorda i njegove oznake dobra su osnova za pretpostavku sledećeg. Čin pretpostavljanja nastavka naročito se odnosi na aktivne i zainteresovane slušaoce, koji će, time, razvijati vlastitu osetljivost na harmonske pojave, što je osnovni cilj učenja o

harmoniji. Praćenjem akorada na paleti, pasivni slušaoci će biti podsticani na aktivnost, jer će im pritom istovremeno biti zauzeta dva bitna čula – vid i sluh, pa se čini da je dobrobit očita.

Reference:

Amon, Reinhard. 2005. *Lexikon der Harmonielehre*. Wien und München: Doblinger/Metzler.

Summary**THE CHORD PALETTE AS A VISUAL AID IN TEACHING HARMONY**

This text is based on an initial examination of the formation and characteristics of the circle of fifths, a widely recognized foundational model for understanding the relationships between major and minor scales. This model can be expanded and developed into a chord palette, presented as a graphical pattern that illustrates the distances and relationships between chords. Given that visual perception is our dominant sense, everything that can be visually represented has an advantage, as it reaches awareness more easily and remains in memory longer. The chord palette facilitates this by offering an abstract representation of harmonies while clearly showcasing their distances and interrelationships. When paired with listening to a selected musical piece, the chord palette provides real-time visual support. This engages not only the student's auditory sense but also their visual perception, enhancing the understanding of chord relationships and enabling more effective mastery of the subject of Harmony.